

Beknopte geschiedenis van het Baptisme

Gevolgen van de Reformatie in het Duitse Rijk

In het Duitstalige gebied, het Heilig Roomse Rijk van de 16e eeuw, wordt na een lange periode van grote en kleine oorlogen, als gevolg van het reformatorisch gedachtegoed in 1555 de godsdienstvrede van Augsburg gesloten. Bijzonder daarbij is het besluit dat iedere heersende vorst in zijn gebied bepaalt welk geloof daar gevolgd moet worden. Als logisch gevolg wordt de zeggenschap van de wereldse vorst over zo'n gebied groter en die van de roomse kerk en de Paus veel minder.

Deze afspraken worden door andere Europese heersers verstaan als signaal om ook in eigen huis, wat het geloof betreft, "orde op zaken" te stellen. Naast dat Rome in 1537 de contrareformatie uitroept begint in datzelfde jaar de Franse vorst de eerste van een reeks godsdienstoorlogen om de reformatie in zijn land de kop in te drukken. In diezelfde periode breekt in de Lage Landen ook tumult uit. Er volgen een 1e en een 2^e reformatiegolf in de Nederlanden.

De Spaansgezinde en hoofdzakelijk katholieke overheid treedt hard op tegen de ketters. Uiteindelijk wordt vrijheid van godsdienst bevochten en onafhankelijkheid van "Spanje". Welke van de beide drijfveren het zwaarst weegt is niet duidelijk. In 1568 vangt men de 80-jarige oorlog aan. Tal van andere factoren spelen een rol bij de aanleiding tot deze Europese brand, want overal in Europa leidt de Reformatie tot strijd om het aanhangen van het ware geloof. De reactie van de rooms katholieke kerk op de komst van het protestantisme vormt een voorname grondslag voor de onlusten. In 1556 treedt Karel 5e af, valt zijn grote rijk uiteen en wordt Philips 2e zijn opvolger o.a. voor de Nederlanden, toen nog bestaande uit de huidige gebieden: Frans Vlaanderen, Wallonië, Luxemburg, Vlaanderen en Nederland.

Gevolgen van de Reformatie voor Engeland en Schotland

Engeland wordt in de 2e helft van de 16e eeuw geregeerd door Elizabeth 1e. Tijdens haar lange regering zoekt zij, uit praktische overwegingen, naar een middenweg tussen rooms katholiek, anglicaans en het opkomende protestantisme. Evenals eerder haar vader, Hendrik 8e, wordt Elizabeth ook door Rome geëxcommuniceerd, omdat zij verdere maatregelen neemt die de invloed van de rooms katholieke kerk vermindert en de positie van de anglicaanse Kerk verbetert. De anglicaanse kerk wordt al in de Magna Charta van 1215 genoemd maar door het ontzeggen van roomse macht over de Engelse rooms katholieken en door zichzelf ook nog tot hoofd daarvan aan te stellen isoleert Hendrik 8e de Engelse katholieken nog verder van Rome en bevordert op die manier ongewild de Reformatie in Engeland. Naast deze beide hoofdstromingen in Engeland ontstaat, in het laatste kwart van de 16e eeuw, naar aanleiding van het reformatorische gedachtegoed, een belangrijke derde stroming, dan nog pril en zich later manifesterend als de "puriteinen". Centraal in het puritanisme staan de persoonlijke relatie met God in Christus door geloof en levensheiliging. Belangrijke onderdelen van de puriteinse levensstijl zijn een intensieve studie van de bijbel en een strikte zondagsheiliging. John Wycliffe en William Tyndale zijn hun belangrijke voormannen en de eigenlijke dragers van de Reformatie in Engeland.

De Schotse koning James 6e, wordt, na Elizabeth, in 1603 nu ook koning van Engeland, als James 1e. Onder dwang van Engels gezinde edelen is hij protestants opgevoed in het overwegend presbyteriaanse Schotland. Nog tijdens zijn tocht naar Londen wordt hem een petitie aangeboden ondertekend door zo'n 1000 puriteins aangestoken anglicanen, waarin zij hun hervormingsideeën voor de anglicaanse kerk beschrijven. James kan het niet eens zijn met het voorgestelde idee dat hij als koning geen hoofd meer zou zijn van de anglicaanse kerk en kort na zijn aantreden in Engeland kiest hij dan ook nadrukkelijk voor het r.k. geloof, als zijnde minder bedreigend voor zijn positie als

staatshoofd. Die keuze leidt tot vervolging van m.n. de geloofsgroepen, die zich afscheiden van de anglicaanse kerk (separatisten, dissenters). In 1606 leidt de vervolging al tot verjagen van zo'n 300 puriteins ingestelde predikanten van hun anglicaanse preekstoelen. Curieus is dat deze James ook de opdrachtgever (1604) is van de naar hem genoemde en beroemde King James Bible, die in 1611 verschijnt. Overigens zijn vanaf 1560 in Engeland, op beperkte schaal, al 2 engelse vertalingen van de Vulgaat o.a. de Wycliffe vertaling van 1382, in omloop.

Het begint allemaal met onvrede over de halfslachtige wijze waarop in Engeland de reformatie in de Church of England wordt doorgevoerd. De anglicaanse kerk heeft, ook nu, veel rooms katholieke trekken, met name in de viering van de erediensten en in de bisschoppelijke kerkstructuur. Apart is dat het Engelse staatshoofd ook het hoofd is van de anglicaanse kerk. Door het bestuderen van beschikbare bijbelvertalingen in het engels en door het werk van reformatorisch sympathiserende theologiestudenten en theologen in Cambridge en Oxford, - m.n. de naar Engeland uitgeweken Elzasser theoloog en Straatsburgse vriend van Johannes Calvijn: Martin Bucer - en door het met elkaar in het geheim bespreken van wat ze lezen en horen komen de separatisten, m.n. in de graafschappen Lincoln- en Nottinghamshire tot nieuwe geloofsinzichten. Van kleine groepjes komen ze niet lang daarna tot gemeentevorming. In het geheim komen ze bijeen, dikwijls in de buitenlucht. Van overheidswege, omdat kerk en staat gelijkelijk onder de overheid vallen, worden de separatisten vervolgd door de plaatselijke ordebezoekers, soms tot de dood erop volgt. In deze periode, van nieuwe geloofsinzichten, geheime bijeenkomsten, kans op gevangenneming of nog erger, ontwikkelen zich, met het oog op gemeentevorming, nieuwe ideeën voor gemeente zijn. De grondgedachte van de Reformatie is die van een volstrekt soevereine God. God is niet gebonden aan de leer van Rome en zijn instituut, Hij staat overal boven en is overal vrij van. Daar moest toch iets van terug zijn te vinden in de organisatie van de gemeente.

Vervolging en vlucht naar Amsterdam

In de omgeving van Gainsborough ontstaat o.l.v. de Cambridge theoloog John Smyth, in 1599 na zware worsteling uitgetreden uit de anglicaanse kerk, en Thomas Helwys, een landedelman, vanaf 1605 een kleine geloofsgemeenschap van verontruste gelovigen, die zich niet meer kunnen vinden in de leer van de anglicaanse kerk en in het geheim samenkomen. Smyth ziet in de anglicaanse kerk een lege vormendienst, gebaseerd op overleveringen en orthodoxie, die staande wordt gehouden met leugens, valse voorstellingen, zelfverrijking en machtsmisbruik. Een bolwerk gericht op zelfhandhaving. Smyth en de zijnen nemen ook het al eerder in Norwich, (John Browne) ontstane beginsel over dat hun geloofsgemeenschap congregationalistisch (samen gelijk) hoort te zijn en niet episcopaaal (de Paus alleen heeft zeggenschap). Als gelovigen sluiten zij op basis van hun individuele geloofsovertuiging een verbond met God en vanuit dat verbond verklaren zij elkaar de onderling afgesproken levenswandel te handhaven en aan de gemeentelijke orde en tucht te gehoorzamen met de woorden: "Ik beloof voor God en voor ons samen, om in Gods wegen te wandelen. Wegen die ons bekend zijn of ons bekend zullen worden en ik beloof om dit naar ons beste kunnen te doen. Wat het ons ook kost, met Gods hulp".

Gemeentestichting

Volgens het idee van Smyth is er pas sprake van een gemeente als de individuele gelovigen collectief een verbond met God sluiten over hun gemeentevorm. De aspirant leden spreken één voor één uit: 'Ik verbind mij met God en met u allen om in de wegen van God te wandelen...'. Blijkens deze stichtingsformule was de gemeente een verbond

dat de leden aangaan met God en met elkaar. Dat betekent vervolgens dat zij aan geen overheid en andere kerkelijke autoriteit dan zichzelf verantwoording afleggen. De verzamelde kerkelijke gemeenschap is hun hoogste orgaan, daar worden alle besluiten over alle geestelijke belangen genomen, de raad van oudsten neemt geen besluiten. Uit hun midden kiezen zij aan de hand van bijbelspassages 3 ouderlingen, een predikant (John Smyth), een leraar (John Robinson) en een bestuurder. Op deze wijze kiezen zij voor een geheel nieuwe, eigen geloofsweg, apart van de Engelse staatskerk. In de visie van Smyth en Helwys begint de gemeente bij de leden en niet bij de bisschop, zoals gebruikelijk in de anglicaanse kerk. Deze keuze vraagt om een aanvaring met de Engelse staat en haar dienaren die alle zaken omtrent geloof kunnen bepalen. Een scheiding tussen kerk en staat is nog lang niet in beeld. Dus worden deze separatisten door de overheid vervolgd.

Om aan vervolging door de staat te ontkomen, vluchten diverse groepen separatisten naar het redelijk tolerante Nederland, in elk geval naar Middelbrug, (1581 Robert Browne,-Brownisten-Robert Harrison). Op dat moment bestaat in Amsterdam ook al een Engelse vluchtelingengemeente o.l.v. Francis Johnson. Als de nieuwe groep Engelse vluchtelingen, na een aantal mislukte pogingen die al in 1607 beginnen, en een barre overtocht van twee weken, uiteindelijk in augustus 1608 in Amsterdam aankomen zijn het geen "baptisten", alleen maar gelovige christenen op zoek naar een zuiver eer- en dienstbetoon aan God. De term "baptisten" komt pas veel later tevoorschijn en ook niet voor het eerst in Nederland maar in Engeland. In Nederland gaan de vluchtelingen behoren tot de separatisten. Daarover straks meer.

Amsterdam

Het Amsterdam van begin 16e eeuw is een grote, zeer bedrijvige multiculturele stad met zo'n 200.000 inwoners. Een vrijplaats voor veel groepen vluchtelingen. Ook wijken relatief veel Joden uit Spanje, Portugal, (Spaans-Portugese synagoge) en Polen (Polak, van Polanen, Krasnapolski) uit naar Amsterdam. Naast Joden uit Antwerpen komen ook veel koop- en handelslieden, wetenschappers en vaklieden van Antwerpen naar Amsterdam, vooral na de Spaanse furie in 1576. Vanaf 1572 vluchten ook Franse Hugenoten en later ook vervolgde Walen (Zuid-Belgen) naar Amsterdam, maar ook naar andere Nederlandse steden, (Waalse kerken). Wel stelt de locale overheid strenge voorwaarden en condities wil men zich in Amsterdam vestigen. De havenstad heeft voor haar toenmalige bedrijvigheid jaarlijks wel een paar honderd "gastarbeiders" nodig.

De groep Engelse vluchtelingen wordt gastvrij welkom geheten door de Amsterdamse doopsgezinde bakker, Jan Munter in de Bakkerstraat. Hij verhuurt hen zijn achterhuis dat zich uitstrekt tot aan het huidige Rembrandtsplein. (Rembrandt was net het jaar daarvoor geboren en houdt zich in deze periode alleen bezig met bruine abstracten die helaas allemaal verloren zijn gegaan.)

Goed om nog te weten is dat John Smyth in die dagen in zijn levensonderhoud en dat van anderen voorziet door het uitoefenen van zijn andere beroep: arts. Hij heeft in Engeland twee studies gedaan, medicijnen en theologie.

Luther en Calvijn

Als reactie op de initiatieven van Luther in 1517 volgt in Nederland een 1e reformatiegolf, 1520-1540. Terwijl zich in Duitsland zelf een felle godsdienststrijd ontwikkelt komt Luthers kritiek naar Nederland. Luther wil de misstanden in de r.k. kerk wegnemen en "hervormen". Hij wil niet perse een nieuwe kerk stichten. Er ligt dan ook geen draaiboek klaar voor de gevolgen van Luthers kritiek. Pas als Calvijn zijn brede gedachten en ideeën over hoe het dan wel verder moet op papier zet -1536 de 1e versie van Calvijns "Institutie"-is dat het beginpunt voor de 2e reformatiegolf, vanaf 1540. Die leidt uiteindelijk tot de grote publieke gereformeerde kerk in de Nederlanden.

Opmerkelijk is dat Calvijn in 1540 trouwt met Idette de Bure, de weduwe van een bekeerde "anabaptist". Deze term, ook wel "wederdoper(s)", wordt door Calvinisten gebruikt om aan te geven dat deze verwerpelijke sekte de heersende opvatting over de "kinderdoop" niet aanvaardt.

Luthersen

Vanaf 1520 ontstaan in Duitsland, Scandinavië en ook in Nederland lutheranen, volgelingen van Luthers gedachtegoed. Zij organiseren zich in gemeentes maar hebben om de haverklap onderlinge strijd en onenigheden waardoor hun geloofwaardigheid en positie negatief beïnvloed wordt en zij als ketters vervolgd worden. In Duitsland gaat dat na 1555 enigszins beter omdat de vorsten van bepaalde Duitse gebieden overgaan naar het lutherse geloof, met als gevolg dat alle luthersen naar die gebieden migreren. Pas in de 2e helft van de 17e eeuw vinden ze in Nederland acceptatie. Later in 1796, tijdens de Bataafse Republiek (1795-1801) wordt volledige geloofsvrijheid ingevoerd, ook volgt volledige scheiding van kerk en staat.

Doperdom

Naast de luthersen komt er vanaf 1525, eerst in Zwitserland, vervolgens door o.a. de bontwerker, prediker Melchior Hoffmann, vanuit Emden in Noordwestelijk Duitsland een doperse beweging op gang die vanaf 1530 ook in Nederland aanhang vindt, m.n. in Friesland, Groningen, West-Friesland en Holland (Amsterdam, Haarlem). Fanatiek en radicaal zoekend naar de ware godsdienst komen de dopers tot een aantal opmerkelijke programmapunten. De belangrijkste zijn: het verwerpen van de kinderdoop, daartegenover stellen zij de doop op volwassen leeftijd op basis van een persoonlijke zelfgeschreven geloofsbelijdenis die door de oudsten beoordeeld moet worden. Dopersen weigeren ook een eed af te leggen, wapens te dragen en het bekleden van overheidsambten, hebben geen kerkelijke dogma's en zijn wars van strakke hiërarchie. Hun visie is Gods Koninkrijk op aarde voorbereiden. Daarbij komen uitwassen voor m.n. in Haarlem - in adamskostuum de straat op, het paradijs is immers zeer nabij -, in Amsterdam - gewelddadige bezetting met slachtoffers van het stadhuis, de wereldse overheid moet immers plaatsmaken voor de hemelse Koning - en in Munster, - waar Jan van Leiden, nadat hij de stad gewelddadig inneemt, zich als koning, met 17 vrouwen, laat kronen over het Nieuwe Jeruzalem op aarde -. Jan en de zijnen tonen wel geloofsijver maar ook verwarde inzichten. Door hun extreme gedragingen hebben de dopers zichzelf veel schade toegebracht en worden ook daarom des te heviger vervolgd. De doperse beweging wordt ook verboden, ze zijn immers staatgevaarlijk. Natuurlijk distantiëren zich de meeste dopersen van deze excessen en zetten hun samenkomsten, nog meer in het geheim, in hun schuilkerkjes (vermaningen) voort. Vanaf 1536 is de gewezen Friese Pastoor Menno Simons de bedaarde en wijze leider van de dopersen in Friesland. Vanwege de hevige vervolging, wijken vele Friese dopersen uit o.a. naar de Duitse en Poolse kust, tot aan Kaliningrad toe. Ze zijn daar welkom en bruikbaar omdat zij verstand hebben van dijkbouw en waterbeheersing. Ze hebben belangrijk werk gedaan bij de drooglegging van grote gedeelten van de Wisladelta. Ondanks dat worden ze toch meer gedoogd dan geaccepteerd. In Nederland krijgen ze vanwege hun rustige en weinig opvallende godsdienst in 1559 beperkte geloofsvrijheid. In Amsterdam pas in 1578 als het katholiek stadsbestuur wordt vervangen door een protestants. Ze noemen zich dan doopsgezinden. Het doperse gedachtegoed vindt door de migratie ook verspreiding door heel Europa en later ook naar Amerika. Nog 3 andere doperse kenmerken: Ze leggen in hun verkondiging veel nadruk op wat we nu discipelschap noemen, de "Bergrede" staat daarbij centraal. Verder is hun kerkstructuur congregationalistisch: voor besluitvorming moet de gehele gemeente bij elkaar komen en ook willen zij geen invloed van de staat in hun kerk. Ze wijzen alle mogelijkheden om van overheidswege steun te ontvangen dan ook van de hand. In Amsterdam ontwikkelt zich een vrij grote doperse gemeenschap met 2 kerken en een eigen kerkcultuur.

Opmerkelijk is dat veel commerciële (Amsterdamse) kooplieden doopgezind zijn, dat de "Verlichting" wel degelijk zijn invloed heeft op hun geloofsopvattingen en dat er veel belangstelling groeit voor natuurwetenschappen. Leeghwater en Lely bijv. hebben allebei een doopgezinde achtergrond en misschien daarom geen koudwatervrees! Pieter Teyler, de grondlegger van Nederlands oudste museum in Haarlem, het Teylermuseum, is doopgezind, Joost van den Vondel is ook doopsgezind. Zijn ouders ontvluchten Antwerpen (1585) en gaan naar Keulen waar Joost wordt geboren. In 1597 vestigen zij zich in Amsterdam. Later zal ook het geslacht de Hoop Scheffer zich aansluiten bij de doopsgezinden in Amsterdam. Winnie Sordrager, Annemarie Jorritsma, en Krista van Velzen (SP) hebben allen een doopsgezinde achtergrond. Ook de rond 1870 de belangrijke evangelist Jan de Liefde is van huize uit doopsgezind predikant. In 1557 scheurt toch de doopgezinde kerk over het toepassen van de ban, het uit de gemeente stoten van een zondaar. Er ontstaat een Friese groep in het noorden, de "harde banners". De "Waterlanders" uit Noord Holland, Amsterdam en steden langs de Rijn vormen de gematigden. Verder volgen er meer conflicten o.a. tussen de Friezen, die intussen toch weer gewend waren aan het leiding geven door voorgangers en oudstenraden en een grote groep gevluchte Vlaamse dopers die daar niets van moeten hebben en alleen aan God verantwoording wensen af te leggen. De verdere geschiedenis van de doopsgezinden wordt gekenmerkt door veel conflicten en scheuringen. Hun invloed neemt dan ook rap af als velen het doperdom de rug toe keren en zich aansluiten bij de gereformeerde kerk. Toch blijven er tot op vandaag groepen doopsgezinden in gemeentevorm bij elkaar komen. De Waterlanders die in 1610 in Amsterdam bij elkaar komen vormen voor het restant van de Engelse vluchtelingen o.l.v John Smyth een belangrijke gemeente. Daarover later meer. Tegen het eind van 18e eeuw, ongeveer tijdens de Bataafse republiek, schuiven veel doopsgezinden, op de golven van de "Verlichting", op van een matige orthodoxie op naar vrijzinnigheid.

Contrareformatie

Het Calvinisme biedt vanaf 1540 een stevige basis voor een sterk geloofsleven en ook later bij het weerstaan van de katholieke Spaanse vijand in de Noordelijke Nederlanden en bij het vinden van een eigen identiteit in deze stormachtige periode vol nieuwe ontwikkelingen. De geloofstegenstellingen leiden onherroepelijk tot strijd met Keizer Karel die in zijn Heilig Roomse Rijk geen afvalligen van de r.k. kerk (kettters) dulde. In 1537 roept de Paus gesteund door Keizer Karel 5e de contrareformatie uit en overal in Europa worden kettters vervolgd, gevangengenomen, gemarteld vaak tot een gruwelijk dood erop volgt omdat zij hun nieuwe geloof niet willen verloochenen. Om deze en andere redenen breekt in 1568 in de Nederlanden dan ook 80 jarige oorlog uit.

Engelse vluchtelingen in Amsterdam en Leiden

1609 is het eerste jaar van het 12 jarig-bestand tijdens de 80-jarige oorlog waarin de Lage Landen in tweeën zal worden gescheurd. De Zuidelijke Nederlanden en de Noordelijke Nederlanden. Juist het jaar ervoor komt de groep van Smyth en Helwys in Amsterdam aan. In deze sfeer van oorlog zoeken ze aansluiting bij de al eerder uitgeweken Engelse separatisten, o.l.v. Frances Johnson. Alle Engelse vluchtelingen worden naar de leider van de groep die in 1581 naar Middelburg vlucht Brown genoemd, of op z'n Amsterdams "Bruinisten" en de straat waar ze hun onderkomen hebben, de "Bruinistengang". Voor het eerst maken de nieuw gekomen vluchtelingen diensten mee die in weinig meer lijken op diensten van de anglicaanse kerk. Eindelijk herkenning, eindelijk de eredienst die bij hun nieuwe geloof past, voor zolang als het duurde. De diensten zijn sober, er wordt niet geknield en men zingt acappella, het orgel hoort immers bij de anglicaanse kerk. Behalve de maaltijd, op noen, is men de hele zondag in de kerk bijeen voor gebed, preek, heilig avondmaal, collecte en zang. Tijdens de middagdiensten mogen de aanwezige mannen inhoudelijk reageren op de preek van die ochtend en is er gelegenheid om over andere geestelijk zaken met elkaar in discussie te

gaan. Het bijbelwoord leeft onder hen, men is volop zelf bezig te ontdekken wat er staat en hoe het begrepen moet worden. Het wordt niet meer van boven af opgelegd, zoals in de moederkerk. Ze mogen zelf de bijbel bestuderen. (Het voert binnen deze context net te ver om te onderzoeken of hier niet ook een basis te vinden is voor de wijze waarop de vergadering van gelovigen hun diensten inrichten). Nieuw is een grote mate van medezeggenschap en vrijheid. Als de puriteinen later in grote getale van Engeland naar Amerika gaan, nemen ze deze grondslag mee om later hun Nieuwe Wereld mee in te richten. In Amsterdam leidt de nieuwe vrijheid al vrij snel tot chaos. Het gaat er in de "Bruinistenkerk" soms heftig aan toe. De groep van Smyth en Helwys mag zich niet aansluiten bij de eerdere Engelse vluchtelingen, men vindt Smyth te spiritualistisch, verder rijzen er grote verschillen van inzicht. Smyth vindt de Brownistendiensten te formeel, te weinig ruimte voor de Geest en er wordt teveel (bijbel)gelezen. Kennelijk heeft Smyth in Engeland ervaring opgedaan met geestesuitingen. Door zijn denkbeelden en radicaal gedrag vervreemd Smyth op termijn ook van zijn eigen groep. Al in 1609 verkast de mee gevluchte John Robinson met een groep van 100 gevluchte separatistische Engelsen uit de groep van Smyth en Helwys naar Leiden om zich daar te vestigen. Die gemeente zal uiteindelijk het thuis worden voor honderden Engelse separatisten. De Pieterskerk wordt dan o.l.v. John Robinson ook de bakermat van de groep die later met de Mayflower naar Amerika zal varen en daar als Pelgrimfathers, stichters van Amerika, voet aan wal zullen zetten. Elke vergelijking gaat natuurlijk een beetje mank maar in Handelingen lezen we dat het na een tijdje tussen Paulus en Barnabas ook niet echt meer boterde en gingen zij beiden huns weegs. Ook op deze pijnlijke wijze verspreidt het evangelie zich. De Robinson groep die zich in Leiden vestigt blijkt ruimdenkender dan de achtergebleven groep van Smyth. Meelevende gereformeerden worden bij de Engelsen in Leiden welkom geheten aan het avondmaal.

Prebaptisme

Volgens Smyth kan het niet bestaan dat een goed congregationalist samen met een Calvinist aan het avondmaal gaat en in het vuur van zijn radicaliteit herroept hij ook het verbond dat de gemeente in Gainsborough met God had gesloten, het was niet bijbels genoeg, dat kon het gemeentefundament niet meer zijn. Nu ziet hij de doop op geloof als bijbelse wijze van in het verbond treden met God. Het dopen van volwassenen op het getuigenis van hun geloof, dat moest het worden. Het kan bijna niet anders, Smyth heeft afgekeken van de dooppraktijk van de Amsterdamse doopsgezinden waar hij en Helwys wel op bezoek gingen. Die doop, kan alleen de hoeksteen van de ware kerk zijn is nu de visie van Smyth. Het dopen door onderdompeling is daar echter nog geen onderdeel van. Helaas zijn de nieuwe inzichten van Smyth en ook zijn temperament oorzaak van nog meer verdeeldheid binnen de groep die nog bij hem blijft. Een aantal van hen reist Robinson achterna naar Leiden. Die gemeente zal zich ontwikkelen tot een grote gemeente met zo'n 300-400 leden.

Leiden

Veel latere Engelse vluchtelingen gaan naar de Leidse gemeente die ook geleidelijk wat assimileert met de Leidenaren. Deze belangrijke universiteitsstad is in diezelfde jaren het toneel van een van de belangrijkste theologische disputen in de Nederlandse geschiedenis: dat tussen Gomarus en Arminius, over predestinatie, uitverkiezing. Het zou grote gevolgen hebben voor de toenmalige Nederlandse samenleving, raadspensionaris Johan van Oldenbarneveldt (de J.P. Balkenende van die dagen), moet daarbij later het leven laten. De Leidse Engelsen zouden echter niet blijven. Vrees over voortzetting van de 80-jarige oorlog, onzekerheid over de richting waarin zich de Nederlandse provinciën zullen ontwikkelen en of daarbinnen hun droom van een vrije samenleving met Gods Woord als grondslag te verwezenlijken valt, zijn aanleiding voor de Robinsongemeente om te overwegen of zij niet naar Amerika zouden moeten verhuizen, naar het woeste Virginia waar ze over gelezen hadden. In 1620 is zover,

vanuit Delfshaven (Rotterdam) via Southampton komen de Pilgrimfathers uiteindelijk aan in Massachusetts, niet in Virginia. Naast schamele bezittingen, Godsvertrouwen en een heldere visie op hun geloof en de te bouwen samenleving brengen ze voor hun nieuwe land ook de beginselen van een op democratie onder God gebaseerde samenleving mee.

Het einde van het prebaptisme

Terug naar Amsterdam. In de winter van 1608/9 begint John Smyth zijn eigen gemeente. In veel publicaties wordt dit de eerste baptistengemeente genoemd. en wordt hier de basis gevonden voor het 400 jarig jubileum. Zoals eerder geschreven zijn er naast ideeën over dopen meer kwesties waarin Smyth het niet eens met de leiding van de "Bruinistengang". Alles wat hij daar meemaakt vind hij te liturgisch, te calvinistisch en te hiërarchisch. Het komt dan ook tot een breuk tussen Smyth en de eerste Engelse gemeente in Amsterdam, die naar zijn idee ook te puriteins is. Door deze afwijzing neemt hij hier deels afscheid van zijn oorspronkelijk puriteinse gezindheid. Als begin van zijn nieuwe gemeente doopt hij eerst zichzelf en daarna zijn medegelovigen, waaronder Thomas Helwys. Hij doopt door begieting, niet door onderdompeling! Door aanvallen van binnen en buiten, met name over de "zelfdoop" van Smyth valt de nieuwe gemeente weer verder uit elkaar en klopt Smyth, door uiterste nood gedreven, met zijn overgebleven 31 gemeenteleden, aan bij de doopgezinde gemeente van de Waterlanders aan de Singel 452-454. Dat is ergens in 1610. We kunnen ervan uitgaan dat de intelligente Smyth zich in korte tijd een goed beeld heeft kunnen vormen van de beginselen van het doperdom en dat hij zich in hun geloofsovertuiging grotendeels kan vinden. Van de Waterlanders kunnen we zeggen dat ze vooral in de periode na de extremiteiten, gematigd zijn in hun geloofsuitingen. Smyth met zijn 31 medegelovigen, toch een grote groep in een keer, zijn welkom en gaan uiteindelijk helemaal op in de Waterlandse gemeente. Van Smyth en zijn gedachtegoed is daarna alleen nog papier over, hij sterft in 1612.

De vraag is zeker toegestaan of Smyth wel gezien moet worden als de grondlegger van het internationale baptisme zo'n 400 jaar geleden. De term baptist, die vanaf 1612 in Engeland bekend wordt, kan eigenlijk niet in relatie gebracht met John Smyth. Dat zou wel kunnen gelden voor zijn vroegere medevluchter Thomas Helwys. Hij zou met zijn groep weer teruggaan naar Engeland, ook o.a. om dezelfde redenen als de Robinsongemeente uit Leiden uiteindelijk naar Amerika gaat. Helwys wordt in Engeland de grondlegger van wat iets later de General Baptists zou gaan heten. De nalatenschap van John Smith is niet het baptisme, wel het mobiliseren van een groep Engelse gelovigen op zoek naar de ware godsdienst en hen leiden naar veiligheid in Amsterdam. Zijn zoeken naar het ware geloof, zijn inspiratie trekt ook enkele mannen aan die belangrijk zijn voor het voortgang van die zoektocht, waaronder Thomas Helwys. Belangrijk is wel te melden dat John Smyth verkondigde, mede onder invloed van wat hij opmerkte onder de Amsterdamse doopsgezinden, dat er gedoopt moet worden op getuigenis van persoonlijk geloof in Christus, een doop voor volwassenen. Zeer zeker een grote stap op weg naar het baptisme, zoals we het nu kennen. Smyth heeft natuurlijk grote invloed gehad op Thomas Helwys tijdens hun gezamenlijke zoektocht en vlucht.

Thomas Helwys

Over Thomas Helwys is redelijk wat bekend, zo is hij van een oud Frans adellijk geslacht, met directe familie op belangrijke posten in Londen. Hij studeert rechten en erft na het overlijden van zijn verdienstelijke vader het familielandgoed, waar eind 1500 regelmatig bijeenkomsten zijn van verontruste gelovigen die met elkaar nadenken en praten over een vorm van het latere puritanisme. Helwys sluit zich later aan bij de groep van John Smyth en er wordt veronderstelt dat hij de groep financieel ondersteunt. Hij vlucht in 1608 ook mee naar Amsterdam maar laat zijn gezin, in de waan dat het in Engeland veilig genoeg zou zijn, achter op z'n landgoed. Zijn vrouw wordt na Helwys' vlucht 3 maanden gevangen gezet. Uiteindelijk wordt Helwys vader van 7 kinderen. Na het uiteengaan van

Smyth en Helwys in 1611 in Amsterdam schrijft Helwys een aantal documenten, waaronder 2 belangrijke. Het ene is een verklaring van 27 punten die betrekking hebben op het geloof zoals hij dat met zijn 2 medeschrijvers voor zich ziet en nu, m.n. in Engeland, de eerste formulering van het baptisme wordt genoemd. Het andere betrof een vurig pleidooi voor scheiding van kerk en staat en dus vrijheid van geloof. Nog een document moet hij hebben geschreven waaruit blijkt dat hij dichterbij de opvattingen van Arminius staat dan die van Gomar. De juistheid van de volwassenen doop neemt hij ook mee terug naar Engeland waarnaar hij in het najaar van 1612 terugkeert, zijn gezin is daar immers. Bij het Londense Eastend, in het gehucht Spitalfields plant hij de eerste baptistengemeente. Het genootschap wordt al snel "General Baptists" genoemd, als bekend wordt dat zij geloven dat ALLE mensen door belijdenis van zonden en geloof in het reddende werk van Christus behouden kunnen worden en niet enkelingen die daarvoor zijn voorbestemd. Thomas Helwys schrijft in 1613 ook aan de Engelse koning: " De koning is een sterfelijk mens, hij is niet God. Daarom heeft hij geen zeggenschap over de onsterfelijke zielen van zijn onderdanen". Deze woorden duiden op een formele scheiding tussen kerk en staat en vrijheid van geloof. De staat heeft geen gezag over de kerk en het geloof van haar leden. Omgekeerd mag de kerk de overheid niet voor haar karretje proberen te spannen, vindt Helwys. Deze principes zijn in de loop der tijden verankerd in de grondwet van vele naties, voor de eerste maal in 1791 in de grondwet van de Verenigde Staten van Amerika. De koning laat Helwys opsluiten in de gevangenis waar Helwys in 1616 overlijdt. Hij wordt maar 40 jaar. Engelse koningen in die tijd ontwikkelen voor zichzelf het idee dat zij door God in koninklijke, dus onaantastbare, positie zijn aangesteld. Het wordt niet echt duidelijk of het woord, de term, "baptist" nu voor het eerst nog in Amsterdam in 1611 wordt gebezigd of daarna in Engeland in 1612. Met het oog op het uitgangspunt dat het baptisme 400 jaar geleden in Amsterdam zijn grondslag vindt zou dat wel handig zijn te weten. Maar het blijkt niet uit de bronnen. Toch zou het ons ook weer niet uit de slaap moeten houden. Uit een van Helwys' geschriften blijkt dat hij ervan overtuigd is dat iedereen die van de gemeente deel uit maakt met elkaar verbonden is en men zich moet inspannen elkaar te leren kennen. Helwys vindt ook dat de overheid Gods dienaar is en dat baptisten de overheid kunnen dienen en ook het zwaard moeten kunnen dragen en gebruiken, daartoe zouden ze een eventueel nodige eed moeten kunnen afleggen. Dit geheel in tegenstelling tot de doopsgezinde opvattingen hierover waarmee hij in Amsterdam kennis maakte.

Conclusie

Al met al kunnen we vaststellen dat Amsterdam wel de bakermat is van het internationale baptisme, maar dat er eigenlijk geen baptistengemeente gevestigd is geweest. Met het naar Engeland teruggaan van Helwys is het prebaptisme dan wel verdwenen van Nederlandse bodem en komt het baptisme via Duitsland pas in 1845 in Noord Nederland terecht. Het baptisme in het Nederland van vandaag vindt zijn oorsprong in de grote Noord-Duitse zendingsbeweging onder leiding van Johann Gerhard Oncken en de baptistengemeente in Hamburg. Het is een opmerkelijke en inspirerende geschiedenis hoe vanuit Hamburg het baptisme verbreid wordt naar West- en Oost-Europa zelfs tot in het tsaristische Rusland. Daarover later meer.

Groei van het Baptisme in Engeland

Intussen gaat het baptisme in Engeland voort. Al vroeg ontstaan er afscheidingen. Naast de general baptists (alle oprecht gelovigen kunnen behouden worden) krijgen we al vlug een groep die zich, de opvattingen van Calvijn onderschrijvend, particular baptists (Redding alleen voor uitverkorenen) gaat noemen. Zij geloven in de Calvijnsse/Gomariaanse uitverkiezingsleer. Van hen scheidt zich weer een groepje af dat zich de "strict baptists" noemt. Zij benadrukken heel zwaar de zondagsheiliging en staan voor een heel sobere en teruggetrokken levensstijl. John Bunyan, de schrijver van "Eens

Pelgrims Reize" is een strict baptist. Wereldwijd telt kerkgenootschap nu zo'n miljoen leden. Behalve de kinderdoop die zij afwijzen, zijn ze te vergelijken met onze bevindelijk gereformeerden.

Het is bekend dat de particular baptists, - in tegenstelling tot hun naam dopen zij tot ongeveer 1640 door begieting -, het eerst de doop door onderdompeling instellen aan de hand van bijbelonderzoek en het raadplegen van de Nederlandse theoloog R. Blunt van de doopsgezinde Rijnsburger Collegianten. (Naast de doop op belijdenis van geloof in 1609 en nu bij het instellen van de doop door onderdompeling (rond 1640) zien we een forse Nederlandse invloed). De general baptists stellen kort daarna ook de doop door onderdompeling in voor hun doopdiensten. In 1644 zijn er in Londen 7 grote particular baptistengemeenten, waaronder al een 7e dag baptistengemeente met hun joodse kijk op de sabbatsheiliging. In 1648 ontstaat er commotie in een van de general baptistengemeentes als daar George Fox zijn afwijkende ideeën onderwijst. Later zouden zijn ideeën leiden tot het ontstaan van de Quakerbeweging. De verwarring die daarop ontstaat leidt bijna tot de teloorgang van de general baptists in de 18e eeuw. Het is aan de particular baptists te danken dat er in Engeland nog baptistengemeenten zijn. De opvattingen van Fox zijn wel oorzaak van het nader omschrijven van waar baptisten in die dagen voor staan. Om voldoende afstand van Fox te houden worden opvattingen die met Fox overlappen scherper toegesneden hetgeen een verarming is. De onderlinge geschillen tussen de beide hoofdstromingen van de Britse baptisten worden in 1837 opgeruimd en sluiten zij elkaar in de armen als resultaat van een opwekking onder leiding van Steadman. In 1891 vormen ze de Unie van Baptisten in Groot Brittannië en Ierland, met eigenlijk alleen maar een beginselverklaring, niet eens een belijdenis, daarvoor is immers de autoriteit van de bijbel zelf voldoende. Baptisten hebben niets op met voorschriften en regels naast de bijbel. Toen niet en nu ook niet. Sinds 1995 vormen particular- en strict baptists nog weer een samenwerkende groep onder de naam Grace Baptist Assembly. Weer een andere kleine groep noemt zich reformed baptists, vanaf 1644. Zij hebben gereformeerde en baptistische beginselen.

Andere verhalen omtrent de oorsprong van het baptisme

Er zijn publicaties waarin nog weer andere oorsprongen voor het baptisme worden aangehaald. Soms zelfs beginnend bij volgelingen van Johannes de Doper, of bij een Keltische kerk in het jaar 56. De meeste van die verhalen gaan terug naar de Waldenzen die als groep rond 1175 in Frankrijk, Lyon, ontstaat. Door toedoen van de rijke edele Waldo, een van hen, waren zij al heel vroeg in het bezit van de in hun taal (Occitaans) vertaalde Vulgaat. In het begin grijpt de kerk niet in, maar in 1184 wordt de beweging door paus Lucius 3e veroordeeld en worden de volgelingen geëxcommuniceerd. Toch neemt hun aantal toe in Zuid-Frankrijk en Noord-Italië. Ze krijgen steun van de Zuid-Franse adel, die zich op deze wijze losmaakt van de Franse koning. Die zich op zijn beurt aansluit bij de paus en zij samen de Waldenzen hevig vervolgen.

Waldenzen verwerpen het afleggen van de eed, de wapendracht en allerlei kathaarse theorieën, later verwerpen ze ook kerkelijke gewoonten als aflaatpraktijken en het opdragen van missen voor de overledenen. Ze worden door de inquisitie ernstig vervolgd. In 1488 wordt zelfs een kruistocht tegen hen gericht; ze verbergen zich echter in de dalen van de Alpen, ten zuidwesten van Turijn. Tijdens de periode van de Reformatie (16e eeuw) sluit een deel van de Waldenzen zich aan bij de Zwitserse protestanten. Degenen die niet integreren, blijven gediscrimineerd. Pas in 1848 krijgen ze hun burgerrechten terug. Tegenwoordig leven de meeste Waldenzen in Italië (circa 22.000) en in Uruguay (circa 15.000). Het hoofdkwartier is gevestigd te Rome. Door de eeuwen heen zijn er altijd groeperingen geweest, zoals de Waldenzen en ook de Hussieten, die zich niet aansluiten bij, zelfs afzetten tegen, de gevestigde kerk, maar of daar nu ook de kenmerken van baptisme aan zijn te ontlenen is moeilijk na te gaan.

Baptistenbeginselen

In de ontstaansgeschiedenis van het baptisme staat de zoektocht naar de zuivere, bijbelse christelijke gemeente centraal. Het gaat om de gemeente. Zij behoort te bestaan uit leden die een persoonlijk geloof in Jezus Christus belijden en zich verbinden aan de verbreiding van Gods Koninkrijk en aan elkaar. De nadruk op belijdenis gevolgd door de doop is daarvan een bijbelse en logische consequentie. Alle nadruk valt op de gemeenschap van gelovigen die met God en elkaar een verbond sluiten. Elk van zulke verbondsgemeenten is in zichzelf een volwaardige gemeente en heeft daar geen ambten of kerkelijke organisatie buiten eigen kring voor nodig. Elke baptistengemeente is autonoom. De nadruk op de gemeente als verbond van gelovigen houdt ook in, dat het hoogste gemeentelijke gezag berust bij de vergadering van allen die tot het verbond zijn toegetreden: de gemeentevergadering. Deze gemeente-opvatting en praktijk draagt de naam congregationalisme (congregatio = gemeente) en is tot op de huidige dag typerend voor het baptisme. In de statuten van baptistengemeenten is dan ook vaak een artikel opgenomen dat een gemeentevergadering bij elkaar geroepen kan worden door een beperkt aantal leden, om de mogelijkheid te scheppen een zaak die niet via de raad van oudsten bespreekbaar gemaakt kan worden alsnog door een aantal gemeenteleden wel bespreekbaar kan worden door op hun initiatief een gemeentevergadering bijeen te roepen.

Het baptisme ontstaat in een klimaat van geloofsvervolging. Dit heeft baptisten van meet af aan onafhankelijk gemaakt en tot strijders voor vrijheid van geloof en geweten. Neem de tekst van het Amerikaanse volkslied maar eens door. Door de eeuwen heen hebben baptisten een grote gevoeligheid getoond voor geestelijke vernieuwings- en hervormingsbewegingen. Een sprekend voorbeeld hiervan is de explosieve groei van het Amerikaanse baptisme in het midden van de 18e eeuw, onder invloed van de opwekkingsbeweging die bekend staat als de Great Awakening (John Wesley, George Whitfield, Charles Finney en Jonathan Edwards). In de sfeer van opwekkingsbewegingen dient de baptistengemeente zich aan als het "bijbels alternatief" voor de gevestigde, traditionele kerk.

Het Baptisme in Amerika

Als het baptisme in Engeland voet aan de grond krijgt ontstaat al vrij snel twist over de hoofdrichting t.a.v. de predestinatie. Er zijn groepen die vinden dat elke oprechte gelovige behouden kan worden en er zijn groepen die Calvijns opvattingen daarover volgen en predestinatie als grondbeginsel nemen voor hun baptistische opvattingen. Beide stromingen, de general en particular baptists zijn vertegenwoordigd als de emigratiegolven van de Britse eilanden naar Amerika komen. In tegenstelling tot het planten van gemeentes vanuit een "moedergemeente" als missionaire doelstelling zoals bij de gevestigde kerken gebruikelijk is, worden baptistengemeenten veelal gevormd door plaatselijke groepen gelovigen rondom een of meerdere personen die leidinggeven aan het ontstaansproces. Dat betekent dat baptisten, ook die in Amerika weinig op hebben met grotere kerkelijke verbindingen. Edoch In 1707 ontstaat de eerste lokale unie van baptisten in Amerika, waarin 5 plaatselijk autonome gemeenten in Philadelphia een associatie aangaan. In 1790 zijn er 35 baptisten associations waarbij 560 gemeenten zijn aangesloten met een opgeteld aantal van 60.000 leden. De functie van die associaties is hoofdzakelijk het opleiden, het faciliteren van opleidingen, het aanstellen en disciplineren van voorgangers. De eerst bekende baptistengemeente in de Amerika is de door Roger Williams, uit Engeland komend, in 1630 gestichte gemeente in de kolonie van Massachusetts. Na enkele jaren raakt Williams in ernstig conflict met de kolonieleiding over de door hem gewenste gescheiden rollen van overheid en kerk. Hij legt zijn taak in Massachusetts neer. John Clarke, ook een Engelse emigrant uit de gemeente van Williams, is ook erg ongelukkig met de situatie en sticht samen met Williams een nieuwe baptistengemeente die zich wel verder ontwikkelt in Newport op Rhode Island, dat in die tijd net gekoloniseerd wordt. Vandaag twijfelt men er aan of deze gemeente wel een

zuivere baptistengemeente is geweest. Het is bekend van de gemeente van Clarke en Williams dat zij in 1663 de koninklijke garantie krijgen van de Engelse koning Charles 2e om hun geloof op Rhode Island in vrijheid uit te oefenen. De plaatselijke overheid moet zich niet bemoeien met de geloofsinrichting van de baptisten. Later zal Williams een ander pad bewandelen als hij zich aansluit bij "The Seekers" een aan de Quakers verwante mystieke groepering.

Doordat per regio de geloofsvrijheid wordt geregeld is die per regio verschillend. In New Jersey en het eerder genoemde Philadelphia kunnen baptisten in vrijheid hun geloof ontwikkelen en groeit het aantal baptistengemeente in die regio. Pas later volgt groei in andere regio's. Rond 1790 wordt de zogenaamde "Bill of Rights" in het congres aangenomen. Het zijn de eerste 10 amendementen van de Amerikaanse grondwet, die o.l.v Thomas Jefferson tot stand komt. Een zinsnede uit het eerste amendement: "Het Congres zal geen wet maken die het inrichten van religie, of het verbieden van vrije uitoefening daarvan regelt". In 1833 is in alle staten van Amerika dit amendement opgenomen in hun wetgeving en onderstreept een scheiding tussen kerk en staat en volledige vrijheid van geloof. De volksrepresentatie in het Congres wordt dikwijls ingevuld door een plaatselijk bekende persoon die bij voorkeur niet politiek gekleurd is en ook over een nuchtere wijsheid beschikt. Zo komen dominees nogal vaak voor in de Congresbanken, ook Baptistenvoorgangers.

Het Amerikaanse baptisme ontwikkelt zich in de zuidelijke staten later en krijgt een eigen invulling, veelal bepaald door de inslag en levensstijl van donkere Amerikanen die in de voorgaande eeuwen als slaven uit Afrika en de Cariben naar die staten werden gevoerd. De Verenigde Staten kennen verschillende Baptisten Unies: er zijn wee National Baptist Conventions, beide negerconventions, een American Baptist Convention en nog een Southern Baptisten Convention met een meer conservatieve instelling. Daarnaast zijn er een aantal splintergroepen op baptistitische leest geschoeid. Vanaf 1825 ontstaan vele baptisten organisaties in Amerika, zo ook op het gebied van theologisch onderwijs. Recentelijk is medegedeeld dat de Zuidelijke Baptisten in de VS (meer dan 16 miljoen) hun banden met de Baptisten Wereldbond hebben verbroken vanwege de liberale koers die deze zou volgen. Achter de schermen zouden toch andere motieven een rol spelen.

Het Piëtisme

Als grondlegger van het Piëtisme wordt de Duitser Philipp Jakob Spener beschouwd, die de lutherse nadruk op bijbelse doctrine, -na Luthers mislukking om de r.k. kerk te hervormen heeft Melancton, ook hervormer en vriend van Luther, deze doctrine bedacht en uitgewerkt -, combineerde met de hervormde impuls voor een krachtig christelijk leven. In 1675 publiceert Spener zijn "Pia desideria" of "Ernstige Wensen voor een Hervorming van de Ware Evangelische Kerk". In deze publicatie doet hij zes voorstellen om de (Lutherse) Kerk te hervormen:

- ernstige en grondige studie van de Bijbel in particuliere bijeenkomsten,
  - de ecclesiolae in ecclesia (letterlijk: kerkjes in de kerk, denk nu aan gemeentekringen, bijbelstudiegroepen).
  - iedere christen heeft een ambt, een taak in de kerk ("algemeen priesterschap der gelovigen")
  - de kennis van het christendom moet in de praktijk worden toegepast.
  - andersgezinden en ongelovigen moeten niet worden bestreden door bittere aanvallen of uitleg van de ware leer, maar door hen sympathiek en vriendelijk te behandelen.
- Denk aan in handel en wandel getuige zijn van je geloof in Christus
- in de theologische opleiding aan de universiteiten, moet meer aandacht besteed worden aan de praktijk van het godsdienstige leven (discipelschap en pastoraat).
  - de prediking moet praktisch en minder dogmatisch zijn.

Dit werk veroorzaakte een schokgolf in heel Duitsland en hoewel veel orthodoxe lutherse theologen en pastors zich diep beledigd voelen door het boek van Spener vind een groot aantal predikanten dat zijn klachten en zijn eisen doeltreffend beargumenteerd zijn. Zij stemmen vaak in met zijn plannen. Spener sterft in 1705. Hierna wordt August Hermann Francke de leidende persoonlijkheid van het Piëtisme, dat aanhang krijgt binnen de meeste lutherse kerken in Europa. In de niet lutherse protestantse kerken in Nederland en Engeland zijn in de 17e en 18e eeuw vergelijkbare vroomheidsbewegingen aan te wijzen. In de Nederlandse gereformeerde kerk van de 17e en 18e eeuw heet deze beweging de "Nadere Reformatie", die nog steeds veel gezag heeft bij de bevindelijk gereformeerden. In Engeland kent men een verdieping van het reeds ontstane Puritanisme. In de 19e eeuw ontstaat er in delen van Europa een nieuwe opleving van het piëtisme, die wordt aangeduid als de Erweckungsbewegung (opwekkingsbeweging).

Zending - William Carey

Kritiek op het piëtisme betreft vooral het verwijt, dat gelovigen zich te zeer terugtrekken in zichzelf om zich op hun persoonlijke heil te concentreren en daardoor geen maatschappelijke verantwoordelijkheid meer op zich zouden nemen. Deze zelfgerichtheid vindt in vele kerken van diverse denominatie weerklank, ook in baptistengemeenten, een trend zou je kunnen zeggen. Zoals altijd volgt op deze beweging een tegenbeweging. Het wekt de Engelse baptistenpredikant William Carey in 1792 tot het schrijven en publiceren van een boek over waarom het door Christus gegeven zedingsbevel, Matth.28:18-20, nog altijd van kracht en bindend is. Hij doet dat zo helder en praktisch dat het nog in datzelfde jaar, november 1792 leidt tot de oprichting van de The Baptist Missionary Society, de eerste georganiseerde zedingsorganisatie gebaseerd op een bijbelse visie en fondsen. Gedreven door zijn visie en overtuiging dat het evangelie ook aan de "heidenen" verkondigt moet worden gaat hij al in april 1793 sloop naar India waar hij met zijn oudste zoon het werk van een engelse arts in Calcutta gaat volgen om te bekijken hoe daar evangelisatie aan te verbinden is. Deze zedingsbeweging vindt grote weerklank bij met name bij Anglo-Amerikaanse Baptisten. Het brengt een keer van het Piëtistische (niet bedoelde) naar binnen gericht zijn naar het naar buiten treden, de wereld in te trekken om daar in woord en daad getuige te zijn van Christus. Deze beweging betekent heel veel, een kantelpunt in de geschiedenis van het baptisme.

Baptisme in Nederland

Het prebaptisme begint in 1609 in Amsterdam bij een Engelse vluchtelingengemeente en eindigt eigenlijk in 1611 als John Smyth zich met zijn volgelingen aansluit bij de Waterlandse doopsgezinden en Thomas Helwys met een aantal getrouwen teruggaat naar Engeland en daar de eerste gemeente vestigt in 1612 met de naam en principes van het baptisme, maar nog geen doop door onderdompeling. De eerste Nederlandse baptistengemeente dateert van 1845. Net als Smyth twee eeuwen eerder, zoekt Johannes Elias Feisser naar de juiste gestalte van de zuivere christelijke, bijbelse gemeente. In 1845 herhaalt zich de geschiedenis van 1609. Het Nederlandse baptisme is geen planting van het Duitse, zoals wel eens geschreven is. Wel is er ondersteuning en bevestiging van Duitse baptisten, in het bijzonder door de Neui en zij gemeentebouwend werk, waarover straks meer.

De geschiedenis van het Nederlandse baptisme begint met Johannes Elias Feisser (1805 -1865). Hij sticht de eerste Nederlandse baptistengemeente in mei 1845 te Gasselternijveen (Drente). Na zijn promotie in de theologie (1828) dient Feisser als predikant van de Hervormde kerk te Lekkum en Miedum (Fr.), Winschoten en Franeker. In september 1838 krijgt hij van de kerkenraad van Franeker eervol ontslag; zijn vrouw en twee kinderen zijn hem ontvallen, zodat verder functioneren hem tijdelijk onmogelijk is. Na een half jaar van rust en inkeer wordt Feisser beroepen in de Hervormde kerk van Gasselternijveen, waar de kerk al gauw vol zit. Zijn periode in Gasselternijveen is van

grote betekenis voor zijn verdere leven. Voor Feisser is de reformatie onvoldoende geweest. De kerk moet een lichaam van wedergeboren gelovigen zijn. Hij komt tot de overtuiging dat een kerkelijke gemeenschap moet bestaan uit leden 'aan wie de tekenen van zaligmakende genade zichtbaar zijn'. Deze gemeentevisie leidt hem vervolgens tot kritiek op de kinderdooppraktijk. Vanzelf komt hij zo verder in conflict met de hervormde kerkenraad over iemand die als ouderling zou worden aangesteld, maar volgens Feisser geen wedergeboren gelovige is. Gaandeweg raakt hij ook overtuigd van de bijbelse juistheid van de geloofsdoop. Je moet bewust opnieuw geboren zijn voordat je kunt toetreden tot de gemeente. Ieder die binnen de kerkmuren komt en als kind gedoopt is, is daarmee niet ook automatisch kind van God. Om deze geloofsinzichten wordt Feisser in het najaar van 1843 uit zijn ambt gezet. Enkele maanden na deze tragedie komt Feisser in contact met het Duitse baptisme.

Het Duitse Baptisme

Johann Gerhard Oncken, geboren in Varel in 1800, gestorven in Zurich, 1884, kunnen we beschouwen als de grondlegger van het continentale baptisme. De jonge Oncken wordt gedoopt in de lutherse kerk waarin hij opgroeit. Als hij 13 is mag de jongen op uitnodiging van John Walker Anderson, een Schotse koopman en handelsrelatie van vader Oncken, mee naar Edinburgh, Schotland. Walker wil een "man van hem maken". Het avontuur van de jonge Oncken duurt 9 jaar. Na enkele jaren Schotland verhuist Oncken naar Londen, waar hij eens een dienst bezoekt in een methodistenkapel en een preek over Romeinen 8 aanhoort met als direct gevolg dat hij zich radicaal overgeeft aan Jezus. Bijna onmiddellijk daarna zien we Oncken evangelietraktaten uitdelen op straat. Zijn weinige spaarcenten geeft hij uit aan bijbels, die hij ook uitdeelt. Evangelisatie heeft zijn hart. Men herkent zijn evangelisatietalent! In 1823 wordt hij door een Schotse interkerkelijke organisatie uitgezonden naar Duitsland en als zendeling gaat hij naar Hamburg. In 1828 trouwt hij met Sarah Mann uit Londen. Ze krijgen 2 kinderen en dan overlijdt Sarah al in 1845. Oncken hertrouwt dan nog 2 keer, hij overleeft ook zijn 3e vrouw. Veel Hamburgers worden door zijn prediking aangetrokken. In 1825 sticht Oncken de eerste zondagsschool. Toch is er van de vooral lutherse overheden weerstand. Met de pas bekeerden, want Onckens werk werpt vruchten af, studeert hij in het boek Handelingen en ontdekken ze het ontstaan van de eerste christengemeente, die zo lezen ze, alleen maar kan worden gevormd uit bekeerlingen die getuigen van hun geloof in het sterven en opstaan van Jezus Christus door de doop in het watergraf. In de harten van de groep jonge gelovigen groeit een diep verlangen Jezus te volgen ook door de doop. Oncken leest het en het zet hem niet alleen aan het denken maar hij raakt er ook van overtuigt dat het op getuigenis van geloof dopen door onderdompeling bijbels en juist is. Ze zouden nog 5 jaren moeten wachten op hun doop. We lezen nu dat er bijna geen enkele vorm van overdracht van het Engelse baptisme naar het Duitse baptisme is geweest. Oncken zal opnieuw het baptisme uitvinden. (Zo is ook de "Baptistengemeente het Gooi" ontstaan: aan de hand van het bestuderen van het boek Handelingen, in 1982).

Op 22 april 1834 is het voor Oncken en een groep van 5 gelovigen, waaronder zijn vrouw, zo ver: ze worden, in het donker van de nacht, gedoopt in de rivier de Elbe door de Amerikaanse theoloog Barnas Sears, die voor die gelegenheid van Halle naar Hamburg is overgekomen. Onckens dagboek aantekeningen staan die dag vol met uitingen van blijdschap, vreugde en overwinning. De volgende dag wordt het feest compleet: Barnas Sears verricht in Hamburg de formele stichting van de eerste baptistengemeente op het Europese continent, met als voorganger de dag ervoor gedoopte Johann Gerhard Oncken. De Hamburger baptistengemeente is de oudste nog bestaande continentale baptistengemeente. De Amerikaanse theoloog Barnas Sears is in 1834 en 1835 voor studiedoeleinden in Duitsland waar hij gastdocent is aan de Universiteit van Halle. Oncken komt op de hoogte van zijn aanwezigheid daar. De Baptist Sears, die zeer geleerd en onder zijn studenten uiterst populair is, begint met Oncken een correspondentie over een aantal theologische vraagstukken waaronder de doop door

onderdompeling Later bezoekt Oncken hem ook in Halle en groeit er een verstandhouding die ertoe leidt dat Sears de eerste baptisten doopplechtigheid op het Continent mag verrichten. Deze Sears met zijn "bagage" is eigenlijk, de enige verbinding tussen het Anglo-Amerikaanse baptisme en het ontstaan van het continentale baptisme.

Oncken en de bekende Engelse baptistenpredikant Charles Haddon Spurgeon zijn geloofs- en tijdgenoten en hebben onderling schriftelijk contact. Het is van Spurgeon bekend dat hij een overvolle agenda heeft en geen tijd wenst te "verspillen", en zeker niet aan een buitenissigheid als een bezoek aan een Hamburger baptistengemeente. Het zegt iets over de kwaliteiten van Oncken als hij Spurgeon, tijdens een bezoek aan hem in Londen, waarbij hij op een zondagochtend de preekstoel deelt met Spurgeon, overhaalt om toch naar Hamburg te komen voor een aantal inspirerende spreekbeurten ter gelegenheid van het betrekken van een groter kerkgebouw. In Hamburg raakt Spurgeon behoorlijk onder de indruk van hoe Oncken te werk gaat en het ontlokt aan hem bemoedigende en stimulerende woorden voor de Hamburger. In Hamburg raakt Oncken goed bevriend met Jacob Gysbert van der Smissen een doopsgezinde diaken, die hem weet te bewegen ook doopsgezinde gemeenten te bezoeken om hen te bemoedigen. In 1833 gaat Oncken voor het eerst naar Poolse doopsgezinde gemeenten. Gedurende 6 weken spreekt in diverse gemeenten. Het werk van Oncken zal in de volgende jaren een grote vlucht nemen. Hij bezoekt op verschillende reizen de hele Oostzee kust. Hij evangeliseert, stelt evangelisten aan, sticht gemeenten, bemoedigt gemeentewerkers enz. In de Baltische staten groeit het baptisme enorm, met name in Memel, Letland, waar de gemeente op een zeker moment 3000 leden kent. Maar ook in de Poolse kuststeden tot in het huidige Kaliningrad ontstaan door het werk van Oncken baptistengemeenten. Zo ook in Denemarken en Zweden, hij doopt daar in 1847 de eerste Zweedse baptistenpredikant Frederick Nilsson, die op zijn beurt Anders Wiberg doopt die een krachtige evangelisatiebediening begint in heel Scandinavië. Er komen ook veel gedreven evangelisten en predikanten naar Hamburg om van Oncken te leren. Daar is ook Gottfried Alf bij, de grondlegger van het baptisme in Polen. Het baptisme komt ook in Hongarije, Roemenie en Zwitserland terecht door evangelisatiewerk van mannen die bij Oncken in de leer zijn geweest. In Tsjechië wordt het baptisme verspreid door Henry Novotny waarbij hij ondersteunt wordt door Schotse baptisten omdat hij tijdens zijn theologische studie in Edinburgh diverse contacten heeft gekregen. Bij zijn evangelisatiewerk deelt Oncken steevast traktaten en bijbels uit. Men heeft berekend dat door zijn gehele bediening wel 2 miljoen bijbels zijn verspreid. Onckens gemeente in Hamburg heeft in 1836 68 leden en vanaf 1837 gaat Oncken in het openbaar, bij daglicht in de Elbe dopen, niet meer in het geniep. Vanaf 1848 genieten de Hamburgse baptisten een mate van geloofsvrijheid waardoor zij in het openbaar diensten mogen houden. Ook in 1848, is Oncken betrokken bij het opzetten van het "Missionsblatt" (Het Zendings-Evangeliesatieblad), het eerste Europese baptistengeschrift dat op regelmatige wijze verschijnt. Gedurende de gehele periode van het ontstaan van het baptisme in Noordelijk Europa is er forse tegenwerking. Meestal moet men activiteiten in het geheim houden en als plaatselijke overheden kunnen dwarsbomen wordt dat dikwijls niet nagelaten. In Polen en Oekraïne worden baptisten bij tijd en wijle "gewoon" vervolgd. Voor het werk van Oncken is dat niet anders, weldra zal zich dat beeld wijzigen. Als in 1842 een enorme brand een kwart van de binnenstad van Hamburg in de as legt, elk gebouw van betekenis in Hamburg wordt daarbij verbrand, stelt Oncken zijn nieuwe kerkgebouw ter beschikking van de plaatselijke overheid. Van de 20.000 Hamburger daklozen wonen er 80, 8 maanden lang in Onckens kerkgebouw. De overheid weet deze daad op waarde te schatten en behandelt de baptisten vanaf dat moment niet meer als zonderlingen die achtergesteld zouden moeten worden. Oncken heeft zich ook intensief bemoeit met het tot stand komen van de geloofsbelijdenis van de Duitse Baptisten in 1847 en het tot stand komen van de Unie van Duitse Baptistengemeenten in 1849. Vermeldenswaardig zijn ook de regelmatige contacten die Oncken, ook al voor zijn doop, heeft met doopsgezinden die in de 17e eeuw al naar de Duitse en Pruisisch-Poolse kustgebieden zijn uitgeweken. Bepaalde opvattingen over gemeentevorming zou hij van hen hebben

overgenomen. Het is bekend dat Oncken boeken en geschriften in zijn kast heeft staan van Menno Simons die bewerkt zijn door Jan Decknatel een doopsgezinde predikant. In 1869 wordt Oncken uitgenodigd naar Rusland als men in Choritza een doopsgezinde gemeente wil beginnen. Hij verblijft daar een dag of 10 om de gemeente te helpen bij de organisatie en bevestigt de raad en de voorganger in hun ambten. Oncken heeft op zijn beurt in correspondentie met de doopsgezinden ook invloed op hun ethiek en levensstijl. Op een punt mislukt hem dat behoorlijk. Oudsten uit de raad van Choritza willen er toe overgaan om iedereen binnen hun gemeente die volhardt in het gebruik van tabaksproducten uit te stoten. Oncken is zeer tegen dit voornemen, niet omdat hij een theologisch weerwoord heeft maar omdat hij zelf tabaksgebruiker is!

Oncken reist zelf in 1864 naar St Petersburg om bij de Tsaar te pleiten voor mildere behandeling van de Mennonieten, zij vormen immers geen enkel gevaar voor de Russische samenleving. Dit bezoek stelt hem ook in staat om naar Zuid Rusland te reizen om daar doopsgezinde gemeenten te bezoeken en te bemoedigen. Hamburger leerlingen van hem, waaronder Abraham Unger, zijn daar al jaren aan het werk. Oncken bevestigt Unger in 1869 als oudste in de doopsgezinde gemeente in Einlage en W. Pritzkau als oudste in de baptistengemeente in Gdansk. Een tijd lang lijkt het erop dat doopsgezinden en baptisten onder leiding van Oncken samen wel een gezamenlijke denominatie zouden kunnen vormen. Oncken maakt in zijn bediening geen onderscheid. De Duitse baptisten besluiten, in de periode 1860-1871, tot een minder strakke vorm van onderling samenwerken, zij beperken de invloed van de Duitse Baptisten Bond op lokale gemeenten. Oncken is wel teleurgesteld over deze andere koers. Hij ziet de baptisten als een grote beweging, misschien ook wel verenigd met doopsgezinden, met in elke plaats of dorp een filiaal. Door verdere naar binnen gekeerde beleidsvoornemens en activiteiten gaat het contact met doopsgezinde gemeenten verloren en ook neemt Onckens invloed in de Duitse bond af. De Duitse baptistengemeenten besluiten later elk afzonderlijk autonoom te zijn. In 1942!, krijgt de bond een andere naam omdat zij met 2 aanverwante denominaties samengaan: Bund Evangelisch-Freikirchlicher Gemeinden. Na de val van het communisme in voormalig Oost-Duitsland en Polen, sluiten nog eens zo'n 250.000 baptisten, mennonitische broedergemeenten en andere aanverwante groepen zich aan bij deze Bund. Laat 1878 begint Onckens gezondheid te tanen. Hij weet zich geborgen in de Liefde van Christus, ook tot het einde. Hij geeft zijn agentschap van de Schotse Bible Society terug, zij zijn immers zijn opdrachtgever al die jaren en zorgen voor zijn inkomen en nu ook voor een pensioen. Oncken beperkt zich tot een spreekbeurt, hier en daar. Een jaar later krijgt hij een herseninfarct dat hem in 1881 er toe noodzaakt zich uit al zijn werk terug te trekken en naar Zwitserland te verhuizen. Het aardse einde van Oncken is verdrietig, eenzaam sterft hij in 1884 in Zurich. Zijn lichaam wordt overgebracht naar Hamburg en na de uitvaartdienst waarin Julius Kobner spreekt uit Psalm 73:24 wordt Oncken begraven op de Gereformeerde Begraafplaats in Hamburg. Op zijn grafsteen staan twee teksten: Een Heer, Een Geloof, Een Doop (Ef:4:5) en: "zij wijdden zich trouw aan het onderwijs dat de apostelen gaven en aan de onderlinge gemeenschap, het breken van het brood en het gebed".(Hand:2:42) Van hem is ook de spreuk: "Jeder Baptist ein Missionar", in het Nederlands wordt dat "Elke baptist een evangelist"! Oncken was een internationaal ingesteld man, ook interdenominaal. Hij sticht 280 baptistengemeenten, waarvan 170 in de Scandinavische en Slavische landen. In Duitsland sticht hij 771 zondagsscholen. Hij vindt theologische scholing belangrijk maar niet ten koste van geestelijke rijpheid en wijsheid. Ook vindt hij geestelijke gaven veel belangrijker dan academische geleerdheid.

Ontwikkeling en groei van het Baptisme in Nederland

Oncken hoort van de situatie rond Feisser en stuurt zijn collega's Köbner en Remmers als afgevaardigden van zijn gemeente op pad om met Feisser en diens opvattingen kennis te maken. Begin mei 1845 trekt Feisser naar Hamburg en maakt kennis met Oncken en de zijnen. Op zijn thuisreis vergezelt Köbner hem. Op donderdag 15 mei 1845 krijgen de eerste zeven mensen op 't Nijveen het sacrament – de onderdompeling

toegediend door Julius Köbner in een ondiepe veenvaart in de open lucht, op een donderdag!, dichtbij de boerderij van Roelof Reiling, die zelf met zijn vrouw dopeling was. Hiermee is in Nederland de eerste baptistengemeente een feit. Na deze doop kiest men Feisser tot voorganger van de eerste Nederlandse baptistengemeente (genoemd 'Gemeente van Gedoopte Christenen'). Feisser wil nu in Gasselternijveen voortvarend aan de slag, maar dat valt bitter tegen. Hij krijgt veel tegenwerking van de plaatselijke overheid en bevolking. Van de groep die zich om hem verzameld keert meer dan de helft hem de rug toe. Met enkele getrouwen houdt Feisser vol. Kort daarop schrijven zij een brief aan de koning: "streckende ter Feisser becoming van toelatinge tot het inrichten eener Christelijke Afgescheidene gemeente."

Zij bewandelden, om bij de regering erkend te worden, dezelfde weg als de "Afgescheidenen". Zij geven als hun belijdenis de gereformeerde op, met uitzondering van de doop. Bij Koninklijk Besluit van 13 augustus 1845 wordt, op rapport van de Minister van Eredienst van 19 juli, de verzochte toelating aan de adressanten verleend. In de zomer van 1849 trekt Feisser als rondreizend predikant enkele maanden te voet door Groningen en het Duitse Oost-Friesland. Feisser heeft een zwakke gezondheid, uiteindelijk wordt de inspanning hem dan ook te veel. Hij kan het lichamelijk helemaal niet meer aan. Hij vertrekt definitief uit Gasselternijveen en vestigt zich in 1849 in Nieuwe Pekela in de verwachting daar een vruchtbaar arbeidsveld te vinden, maar die hoop blijkt ongegrond. Een jaar later wekt de kleine gemeente in Amsterdam nieuw vuur in hem door hem te beroepen. Met nieuwe moed gaat Feisser naar de hoofdstad maar oogst opnieuw wrange vruchten, in weerwil met de financiële steun vanuit Hamburg. Feisser keert terug naar Pekela, zijn eindbestemming. Hoe hij de laatste jaren voorziet in zijn levensonderhoud is niet duidelijk. Hij sterft op 2 juni 1865. De overlijdensakte van deze predikant, kerkstichter en doctor in de theologie vermeldt als beroep: landbouwer.

in 1845 bezoekt Feisser met Kobler H.G Tekelenburg in Amsterdam. Tekelenburg heeft geloofsinzichten ontvangen die overeenkomen met die van de baptisten, met name op het punt van de doop. Hij heeft 3 gelijkgezinde vrienden om zich heen verzameld en richt daarmee een baptistengemeente op. Feisser doopt Tekelenburg. Kort daarna sluit zich Jan de Liefde bij hen aan. Hij is op dat moment net als uitgetreden doopsgezinde voorganger teleurgesteld uit Zutphen in Amsterdam aangekomen. De net ontstane baptistengemeente ontvangt evangelisatie-impulsen door de komst van Jan de Liefde en breidt zich uit. Toch is Jan de Liefde in tweede instantie niet gelukkig met de doop door onderdompeling als voorwaarde voor lidmaatschap. Hij breekt met de gemeente en sticht in 1855 de "Vereniging tot Heils des Volks" en een jaar later de eerste Nederlandse "Vrij Evangelische Gemeente"(V.E.G.). Het stichten van meer V.E.G.'s volgt. Een aantal daarvan worden later toch baptistengemeenten omdat de situatie rondom de doop in een V.E.Gemeente onduidelijk is, tot op de huidige dag. Jan de Liefde heeft dus een behoorlijke invloed op het baptisme in Nederland. Hij leidt ook evangelisten op en blijft in goed contact met de noordelijke baptisten gemeenten. De evangelisatie van Jan de Liefde werpt bijv. in Twente vruchten af. De ene keer volgt er een V.E.G uit voort de andere keer een baptistengemeente. In Noord Nederland is P.J. de Neui aan het werk evangelist-predikant uit de school van Oncken in Hamburg. Zijn evangelisatie leidt tot het oprichten van baptistengemeenten in Franeker, Makkum, Workum, en Stavoren. Voorheen de bolwerken van doopsgezinde Mennonieten. De baptistengemeente in Haarlem wordt ook door toedoen van de Neui gesticht. Hij publiceert in de N.R.C!, een schrijven over baptisme. De Haarlemse broodbakker Veldhuijzen leest het artikel en bezoekt de Neui kort daarna in Franeker. Bij terugkomst in Haarlem vangt Veldhuijzen de vorming van de Haarlemse baptistengemeente aan. Wat later leest Veldhuijzen Amerikaanse traktaten waarin de Sabbat, de 7e dag, als Gods rustdag wordt verkondigd niet de zondag. Veldhuijzen neemt deze oproep over en weet de gemeente te overtuigen het Sabbatsrustbeginsel over te nemen en sticht de eerste Nederlandse

Zevende Dag Baptistengemeente. Later volgen Zevende Dag Baptistengemeenten in Leeuwarden, Den Haag en Amsterdam, 1930. Uiteindelijk gevolgd door de bond van Zevende Dag Baptisten.

In 1862 sluiten zich enkele Friese gemeenten en de Haarlemse gemeente aan bij de Duitse Baptisten Bond. Haarlem breekt spoedig daarna weer. In 1876 heeft Stadskanaal de grootste baptistengemeente en van daar uit volgen plantingen in Nieuwe Pekela en Weerdingmond. In 1880 ook in de stad Groningen. Door evangelisatiewerk van de V.E.G. in Leeuwarden ontstaan baptistengemeenten in Sneek, Haulerwijk en Hengelo op aandrang van Jan de Liefde!

Bij een nationale volkstelling in 1879 blijken zich 148 mannen en 178 vrouwen als baptist te laten opschrijven. Bij een opname in 1899 blijken in Groningen 700 baptisten te wonen. Verder zijn er groeikernen in Twente (Hengelo), langs de IJssel (Deventer en Zutphen), Amsterdam, Amstelveen en Haarlem en tenslotte bij Rotterdam (Charlois en Spijkenisse zo'n 30 baptisten). In 1881 besluit het merendeel van baptistengemeenten tot de vorming van de "Unie van gedoopte Christenen". Amsterdam en Haarlem sluiten zich even later ook aan. Als geheel sluit de Unie, met volledig behoud van autonomie, zich in 1891 aan bij de Duitse Baptisten Bond. Men probeert daarmee aansluiting te vinden met de Friese gemeenten die eerder naar de Duitse bond overgingen. Die Friese aansluiting blijft uit. In 1908 breekt de Unie met de Duitse Baptisten Bond en gaan de Friese gemeenten door als vrije Baptistengemeenten. Veel baptistengemeenten komen tot stand door planting van een baptistengemeente uit nabijgelegen stad of dorp. Bijv. in het oosten: Almelo, Vriezenveen, Vroomshoop, Westerhaar, Goor en Enschede vanuit Hengelo. Baptistengemeenten "Utrecht Silo" en "het Gooi" zijn bijv. door migratie ontstaan.

In 1923 ontstaat de Broederschap van Unie Baptisten predikanten. Tijdens hun bijeenkomsten worden veel praktische zaken doorgesproken. Voorvallen in de ene gemeente dienen als voorbeeld voor de andere. De opleiding van baptistenpredikanten is niet centraal geregeld. Tot 1940 volgt men vaak de opleiding in Hamburg van de Duitse baptisten. Een enkeling gaat naar Londen waar Spurgeon's College een goede naam heeft. De 5 oorlogsjaren betekenen in feite stilstand of achteruitgang. Pas in 1958 wordt het baptistenseminarie "De Vinkenhof" in Bosch en Duin geopend met dr Jannes Reling als rector. Zijn grootvader, Roelof Reiling, en zijn vrouw worden door dr Feisser in 1845 als 2 van de eerste 7 Nederlandse baptisten gedoopt. Men doet lang over het samenstellen van het lesprogramma en de begeleiding van de opleiding en komt men uiteindelijk tot het compromis aan te sluiten bij de theologische faculteit Utrecht met daarbovenop een aantal vakken in baptistica aan het seminarie. Het huidige seminarie is al een tijdje gevestigd in Barneveld met drs Teun van de Leer als rector. In de naoorlogse euforie sluit de Unie van Baptisten zich in 1948 aan bij de Wereldraad van Kerken en vanaf 1946 bij de Oecumenische raad van Kerken in Nederland. Ook al om zich los te willen maken van het door de gevestigde kerken opgeplakte stigma een "ondermaatse sekte" te zijn. In de beknopte verslagen van de vergaderingen die daartoe besluiten worden geen beweegredenen beschreven. In 1963 zegt de Unie het lidmaatschap van de beide raden weer op. Kwesties die voor veel onderling verdriet en verdeeldheid gezorgd hebben zijn: Wel of niet aansluiten bij de Unie en het "gesloten of open" Avondmaal. De "Tafel des Heren" of de tafel der baptisten.

Met 43 miljoen baptisten in 206 koepelorganisaties zijn baptisten verenigd in de Baptist World Alliance. Alle niet aan gesloten baptistengemeenten, zoals de ABC-gemeenten worden daar niet bij gerekend. In de 80'er jaren worden de leergangen op het seminarie in het "orthodoxe deel van de baptistengemeenten kritisch gevolgd. Naar hun mening worden teveel moderniteiten toegepast. In 1986 komt het tot een crisis. De rector en conrector treden terug en na beoordeling van het lesmateriaal van het seminarie en de Theologische Faculteit Utrecht stemt de beoordelingscommissie in met continuering van de lesactiviteiten onder leiding van, als enige overgebleven van de 3 vaste docenten, de nieuwe rector: O.T. de Vries. De commissie ontvangt positieve inzichten als de nieuw

aangestelde docent Y. Horjus een nieuw en nodig facet in het lesprogramma opneemt: "Gemeenteopbouw"!

Externe invloeden

De profilering als baptistengemeenten wordt vanaf het begin van de 20e eeuw in de hand gewerkt door de algehele sfeer van verzuiling. Iedereen hoort wel ergens bij, is ergens lid van. Het sport-en verenigingsleven en het culturele leven komen tot bloei en zo ook de kerken. Baptisten zijn daar geen uitzondering op. Het is pas van recentere datum dat men weer de tegenbeweging zoekt: het slechten van kerkmuren, het zoeken naar meer eenheid, verbondenheid. Vanaf de 2e wereldoorlog tot begin jaren 90 komen er voortdurend impulsen vanuit Amerika. Publicaties uit de nalatenschap van de grote evangelist Dwight Moody vinden in evangelisch Nederland aftrek. Heel belangrijk voor het baptisme zijn de Maranathabeweging van Johannes de Heer met zijn muziekbediening zijn tentevangelisatie en zijn blad "het zoeklicht". Ook boeiend zijn de vele door hem herhaalde en doorvertelde anekdotes, Johan de Heer is er getuige van geweest, van de grote opwekking in 1904 in Wales. (De ezels die de karren trekken in de mijnen reageren niet meer omdat ze de termen, na de opwekking, waarop ze moeten reageren nog niet eerder hoorden. Later wordt door baptistengemeenten ook veel gebruik gemaakt van de evangelisatie van Jan Kits sr. Verdere Amerikaanse evangelisatie-impulsen: de Evangelisatiecampagne van Billy Graham in Amsterdam in 1954, de evangelisatiecampagnes van Tommy Lee Osborn op het Malieveld in Den Haag in 1958, Youth for Christ, Teen Challenge, The Navigators, Agape (destijds Campus Crusade for Christ). Als het evangelie aanslaat, met name door het werk van de Schots Nederlandse evangelist-bijbelleraar Sydney Wilson, worden mannen als Herman ter Welle, Ben Hoekendijk, Rob Matsken, en Henk Binnendijk aangestoken. Er ontstaan bedieningen van Nederlandse bodem: Open Doors, Near East Ministry, Bijbel en Wetenschap, St.Opwekking, , Reveil, de Evangelische Omroep, de RPF/CU, Christenen voor Israël, Schreeuw om Leven. Ook subculturen als de OneWayDay, de EO-Jongeredag, "Vierhouten", het FlevoGospelfestival en de Praise and Worshiptours in Nederland door de EO-Wim Grandia gepresenteerd. Het heeft allemaal z'n neerslag. Latere bewegingen als Woman Aglow en Alpha en daartussen door nog de talloze boeken van o.a. Hal Lindsay, Martin Lloyd Jones en Philip Yancy en de talloze gospelcd's, het heeft allemaal z'n uitwerking op het huidige baptisme. Geen enkele

baptistengemeente kan met droge ogen volhouden dat het nog een "authentieke" baptistengemeente zou zijn. Alle baptistengemeentes zijn min of meer beïnvloed door de tijdgeest. Met name baptisten omdat baptisten geen kerkorde hebben en maar 2 sacramenten en weinig of geen dogma's. Baptistengemeenten hebben ook geen filterende koepelorganisatie, waardoor er in de van oorsprong open sfeer ook regelmatig wordt aangepast aan wat de gemeentevergadering besluit. Veel "traditie" is afgeschaft als "ouderwets" en veel tegenstrijdige meningen komen daarvoor terug. In deze periode van ontzuiling is menig baptistengemeente op zoek is naar z'n identiteit. Gaat de discussie in de jaren van het ontstaan over leerstelligheden, nu gaan discussies vaak over vorm, sfeer en gedrag. In 1982 vormen de ontstane vrije baptistengemeenten "De Broederschap van vrije baptistengemeenten". In 2006 fuseren, na een lang proces, de "CAMA Paroussia gemeenten Nederland" en "De Broederschap van vrije baptistengemeenten" en gaan verder onder de naam ABC-gemeenten (Alliantie van Baptisten en CAMA gemeenten). Niet alle vrije baptistengemeenten zijn aangesloten bij de alliantie.

Wat zijn nu belangrijke geloofspunten van het baptisme?

- geloof als persoonlijk geloof in Jezus Christus.
- het gezag van de bijbel in zaken van geloof en leven.
- de christelijke gemeente als gemeenschap van gelovigen
- door onderdompeling dopen op belijdenis van geloof
- doop als inlijving in het Lichaam van Christus, de Gemeente
- de plaatselijke gemeente is en een in zichzelf volwaardige manifestatie van de universele christengemeenschap
- de bijbelse context om banden te onderhouden met zustergemeenten (Hier staat spanning op vanwege de autonomie van elke lokale gemeente).
- het priesterschap/ambt van elke gelovige
- getuigen in woord en daad als een opdracht voor elke gelovige en elke gemeente
- scheiding van kerk en staat en vrijheid van geloof en geweten onderstrepen de noodzaak van een persoonlijke bekering en keuze voor Jezus Christus als Heer en Heiland.

Wat zijn nu karakertrekken van het baptisme?

- een congregationalistische gemeentestructuur
- staan voor vrijheid van geloof en geweten.
- een informele open sfeer in hun erediensten en gemeentegericht.
- zang en muziek zijn belangrijk.
- benadrukken van inhoudelijke thema's als discipelschap, levensheiliging, pastoraat, diaconaat, gebed, zending en evangelisatie.
- de positie en rol van raad en voorganger is meer die van "eersten onder gelijken".

"Appendix over de doop en dopen"

Het Griekse woord baptizo betekent letterlijk onderdompelen en het woord baptismos onderdompeling. Terwijl het woord rantizo sprenkelen betekent en in het Nieuwe Testament nooit in verband met het woord doop gebracht wordt. In de Bijbel betekent het woord dopen altijd onderdompelen, nergens komen we een ander vorm van dopen tegen. In Leviticus 4:6 lezen we dat de priester zijn vinger in het bloed doopte en het bloed zeven maal sprenkelde voor Gods aangezicht. In 2 Koningen 5:14 lezen we in de S.V., dat Naäman zich zevenmaal doopte (in de N.B.G. vertaling: onderdompelde) in de Jordaan. Johannes doopte bij Enon omdat daar veel water was! (Johannes 3:23)

Geschiedenis...

De kinderdoop vindt haar wortels niet in de Schrift. Wanneer werd deze doop dan wel ingevoerd? Justianus de martelaar schreef omtrekshoek jaar 140 een verdedigingsgeschrift aan de Romeinse keizer Antonius Pius, voor de christelijke geloofsleer. Hij schreef niet over de kinderdoop, maar over de doop na de bekering.

De bekende kerkvader en schrijver Tertullianus schreef omstreeks 200 een geschrift waarin hij ernstige bezwaren aantekende tegen de opkomst van de kinderdoop. Ondanks protesten werd in de synode van Carthago (251) de kinderdoop als regel vastgelegd. Onder de regering van keizer Constantijn de Grote was de kinderdoop de meest voorkomende doop in het toenmalige Christelijke rijk van Rome. Augustinus nam de leer van de kinderdoop over en leerde, dat door de kinderdoop een kind van de erfzonde bevrijd wordt en dat men alleen door deze doop zalig kon worden. In A.D. 414 vaardigde het concilie onder voorzitterschap van Augustinus de volgende "liefdeblijk" uit: "Wij willen dat een ieder, die loochent dat jonge kinderen door de doop uit hun verloren toestand gered en eeuwig zalig worden, vervloekt is"! Christenen die ondanks de

dreigingen van de kerk toch vasthielden aan de Bijbelse doop op grond van bekering door onderdompeling werden veelal in de ban gedaan en bedreigd met inquisitie en brandstapel. Het vasthouden aan de doop door onderdompeling op grond van bekering komen we tot 1200 nog wel steeds tegen. Zo is bekend dat de Friese koning Radbout zich omstreeks 700 op deze manier liet dopen. Na 1200 vinden we met name, door de Romeinse invloed, de doop door onderdompeling niet meer terug. Pas vanaf 1521-1525 wordt voor het eerst weer de doop door onderdompeling toegepast. We denken hierbij onder andere aan de grondlegger van de mennonieten, Menno Simons. De Reformatie bleef de doop door onderdompeling afwijzen en in het concilie van Trente werd hierin duidelijk stelling genomen. Toch zien we de laatste eeuwen een enorme toename van gelovigen, die zich door de doop der onderdompeling laten dopen. In 1845 werden de eerste Baptisten in de Nijveense mond (bij Gasselternijveen) gedoopt, waarmee de Baptisten ook op Nederlandse bodem gevestigd werd. In Engeland en Duitsland was de Baptistenkerk toen al sterk uitgebreid.

Vervangingsleer...

In het doopformulier staat, dat de doop in plaats van de besnijdenis gekomen is en dat men door de doop in het verbond, dat God met Abraham sloot, opgenomen wordt. Daarmee is voor de kerk duidelijk geworden, dat de kerk de plaats van Israël als verbondsvolk ingenomen heeft en dat Israël als Gods volk afgedaan heeft. Zo heeft deze kinderdoop ook nog antisemitische trekjes gekregen. De Bijbel maakt ons zonneklaar duidelijk, dat God ook vandaag nog steeds met zijn verbondsvolk Israël een toekomstig plan heeft. Juist in deze tijd, waarin we zien, dat de Here God de draad met Israël weer oppakt gaan ook steeds meer predikanten van gevestigde kerken inzien dat de doop der onderdompeling op grond van bekering Bijbels gezien bestaansrecht heeft.

De Bijbelse doop...

“Zij dan, die zijn woord aanvaardden, lieten zich dopen en op die dag werden ongeveer drieduizend zielen toegevoegd.” (Handelingen 2:41) In 1 Timotheüs 3:15 wordt de gemeente met het “Huis van God” vergeleken. Een huis moet altijd volgens een bepaald bestek gebouwd worden, een bestek dat we in de Bijbel kunnen vinden. Zoals Mozes de Tabernakel (het huis van God) naar het hemelse model, dat God hem toonde, moest bouwen (Exodus 25:8,9,40) en zich daarbij ook aan alle details hield, zo behoren christenen Zijn voorbeeld te volgen en op dezelfde wijze aan de gemeente te bouwen. Tegenwoordig hebben velen het bijbelse model voor de gemeente verlaten en zijn naar eigen ideeën te werk gegaan. Hierdoor zijn veel tradities de gemeente binnen geslopen die geen bijbelse grondslag hebben. Een gevolg hiervan is het grote misverstand over de doop. De Here Jezus heeft aan de gemeente twee verordeningen gegeven, namelijk het Heilig Avondmaal en de Doop. De protestantse kerken noemen deze verordeningen “sacramenten” wat betekent: “Door Christus ingestelde handelingen, waardoor ons door bemiddeling van aardse tekenen, hemelse gaven gegeven worden.” Dit is echter niet juist! Er wordt ons in deze sacramenten niets gegeven. Ze zijn een beeld, een getuigenis, van iets dat al gegeven is, of van iets dat zich reeds voltrokken heeft. Het zijn dus ook geen “genade bemiddelende krachten”, zoals de Rooms Katholieke Kerk dit leert. (Latijn: Ex opere operato – concilie van Trente). De Bijbel leert ons niet, dat we via deze sacramenten iets ontvangen maar dat we door gehoorzaamheid aan zijn inzettingen door Hem gezegend zullen worden.

De instelling van de doop

De Here Jezus heeft de doop zelf ingesteld. Hij gaf voor zijn hemelvaart de opdracht: “Gaaf dan henen, maakt al de volken tot mijn discipelen en doopt hen in de naam des Vader en des Zoons en des Heiligen Geestes en leert hen onderhouden al wat Ik u bevolen heb.”. (Mattheüs 28:19)

De Nieuwtestamentische praktijk van de doop

- Op welke manier werd gedoopt?

In de Bijbel vinden we alleen de doop door onderdompeling. Ook in het Oude Testament komen we de doop door onderdompeling tegen. Wanneer Naäman van Elisa de opdracht krijgt om zich zeven maal in de Jordaan te dopen, dan zien we ook, dat hij zich daadwerkelijk zeven maal in de Jordaan onderdompelt. Dopen betekende voor Naäman kennelijk onderdompelen. (zie 2 Koningen 5:10-14 Staten Vertaling) In het Nieuwe Testament wordt steeds het woord "Baptistzo" gebruikt, hetgeen letterlijk "onderdompelen" betekent. De doop der onderdompeling komen we dan ook veelvuldig in het Nieuwe Testament tegen. "Johannes doopte te Enon bij Salim, omdat daar veel water was" (Johannes 3:23) Voor besprenkeling heb je niet veel water nodig!. "En terstond, toen Hij uit het water opsteeg..."(Marcus 1:9) We zien het voorbeeld van de Here Jezus Zelf, die zich door Johannes in de Jordaan liet dopen door onderdompeling. "...beiden daalden af in het water, zowel Filippus als de kamerling, en hij doopte hem."(Handelingen 8:38) De vroege kerkgeschiedenis vermeldt ons, dat deze vorm van dopen gedurende de eerste drie eeuwen van de kerk gehandhaafd werd.

Pas na de bekering van de Romeinse keizer Constantijn de Grote, waarmee een einde kwam aan de christenvervolgingen, ging men geleidelijk over tot de doop der besprenging. De christenen werden nu niet meer vervolgd, ze werden juist met respect behandeld, zodat het vele voordelen met zich meebracht om christen te worden. Dat leidde tot een uitholling van het christendom. Iedereen die in het christelijke rijk van Constantijn de Grote geboren werd was door zijn geboorte automatisch een christen en behoorde dan ook gedoopt te worden. Hiermee ontstond de massale zuigelingendoop met daaropvolgend, om gezondheidsredenen voor de zuigelingen, de besprenkeling. In de fundamenten van de oude kerken zijn nog steeds de doopvonten terug te vinden die gebruikt werden vóór bovenstaande ontwikkeling. Het gaat hier om een doopvont in de vorm van een kruis, waarbij in de beide dwarsbalken trappen aangebracht zijn. Bij de doop werd het kruis, dat in de rotsen uitgehouwen was, vol water gezet, waarin de dopeling via de ene trap in het kruis afdaalde om vervolgens gedoopt te worden en via de andere dwarsbalk het kruis te verlaten. Een prachtig mooi beeld waarin aangegeven wordt dat we met Christus gekruisigd en opgestaan zijn. Toen het symbool van de doop vervangen werd door de besprenkeling, is ook de betekenis van de doop veranderd. Door het symbool van de doop door onderdompeling laat de dopeling zien met Christus begraven en in nieuwheid des levens opgestaan te zijn. in Romeinen 6:4,5 wordt aan de doop deze betekenis gegeven: "Wij zijn dan met Hem begraven door de doop in de dood, opdat, gelijk Christus uit de doden opgewekt is door de majesteit des Vaders, zo ook wij in nieuwheid des levens zouden wandelen. Want indien wij samengegroeid zijn met hetgeen gelijk is aan zijn dood, zullen wij het ook zijn aan zijn opstanding". Niet in de besprenkeling maar juist in de doop der onderdompeling wordt deze gebeurtenis zichtbaar gemaakt. Door verandering van dit symbool is de betekenis van de doop ook veranderd. Omdat men meent dat de kerk de plaats van Israël ingenomen heeft wordt de doop nu gezien als de besnijdenis en toetreding tot de kerk, Gods huidige verbondsvolk, waarbij niet alleen de jongetjes maar ook de meisjes besneden (gedoopt) worden.

Wanneer werd gedoopt?

Ook de volgorde van dopen vinden we in Gods Woord terug. "Wie gelooft en zich laat dopen zal behouden worden." (Marcus 16:16) In Handelingen 2:38 lezen we: "Bekeert u en een ieder van u late zich dopen." Het antwoord van Filippus aan de kamerling uit Ethiopië op de vraag om gedoopt te worden was heel duidelijk: "Indien gij van ganser harte gelooft is het geoorloofd." (Handelingen 8:36-38) Uit bovenstaande voorbeelden blijkt duidelijk dat de doop door het geloof voorafgegaan werd. De zuigelingendoop kan ook niet gerechtvaardigd worden uit de geschiedenis die we in Handelingen 16:31-33 tegenkomen, waarbij we lezen dat de gevangenenbewaarder van Filippi zich, met zijn

gehele huis, liet dopen. Ook hier hebben we eerst te maken met de verkondiging van Gods Woord, het geloof in de Here Jezus met daaropvolgend het besluit om zich te laten dopen. De uitdrukking “zijn gehele huis” wil niet perse zeggen, dat er zuigelingen bij behoorden. Ook de slaven en dienstknechten behoorden bij zijn huis. Een vermoeden dat bij “zijn gehele huis” ook zuigelingen aanwezig waren vormt daarom zwakke basis voor de praktijk van de zuigelingendoop. Hetgeen ook nog versterkt kan worden door de aanname dat en gevangenisdirecteur in die dagen, een ouder, een senior iemand was, misschien al wel met jongvolwassen kinderen in plaats van zuigelingen.

De betekenis van de doop

In 1 Petrus 3:18-22 wordt de doop vergeleken met de redding van Noach en zijn gezin tijdens de zondvloed. Zoals Noach in de ark door het water heen gered werd, zo is de doop een beeld van de redding in Christus door het water (een symbool van de dood) heen. De doop spreekt van het sterven en begraven worden met Christus om daarna met Christus in een nieuw leven op te staan. Men laat uiterlijk zien, wat zich door het geloof reeds innerlijk voltrokken heeft. Verder laat 1 Petrus 3:21 ons zien, dat de doop “een bede is van een goed geweten tot God”. Dit heeft met gehoorzaamheid aan God te maken. Er is hierbij geen sprake van de zogenaamde “wederdoop” want er is maar één doop. Men is besprenkeld of gedoopt, maar niet twee keer gedoopt.

Samenvattend:

1. Bijbelse opdracht...

- Matth. 28:19 discipelschap en doop
- Marc. 16:16 geloven en dopen

2. Bijbelse praktijk...

- Hand. 2:41 Het Woord aanvaarden, dopen en toevoegen.
- Hand. 8:12 Samaritanen kwamen tot geloof en lieten zich dopen.
- Hand. 8:36-37 De kamerling geloofde en liet zich dopen.
- Hand. 9:18 Paulus werd gedoopt.
- Hand. 10:47-48 Cornelius werd gedoopt.
- Hand. 16:33 De gevangene kwam tot geloof en liet zich dopen.
- Hand. 18:8 Corinthiërs kwamen tot geloof en lieten zich dopen
- Hand. 19:5 Efeziërs kwamen tot geloof en lieten zich dopen
- Hand. 22:16 "En nu, wat aarzelt gij nog? Sta op, laat u dopen..."

3. Bijbelse betekenis...

- Romeinen 6:3-5 We worden in zijn dood gedoopt.
- Wij zijn dan met Hem begraven door de doop in de dood. Wij worden, gelijk Christus, uit de doden opgewekt. In de doop zijn we één plant met Hem.
- Colossenzen 2:11-14 Een besnijdenis die geen werk van mensen handen is. Het afleggen van het lichaam des vlezes. Met Hem begraven in de doop. Met Hem opgewekt.
- 1 Petrus 3:18 Acht zielen door het water heen gered. Als tegenbeeld redt u thans de doop. Een bede van een goed geweten tot God.

4. Wat de doop niet betekent...

- Door de doop worden we niet gered.
- Door de doop worden we niet lid van de gemeente van Christus. (1Cor. 2:13)
- De doop is niet hetzelfde als de Geestesdoop (Hand.10:44-48)

5. Bijbelse gehoorzaamheid...

- Wat Hij u ook zegt, doet dat!" (Joh. 2:6)
- Wanneer gij Mij lief hebt, zult gij mijn geboden bewaren". (Joh. 14:15)

6. Kinderzegening...

- Jezus werd door zijn ouders aan de Here voorgesteld. (Luc. 2:22)
- Hij en zijn ouders werden door Simeon gezegend.

7. Het voorbeeld van Berea en Efeze...

- De broeders van Berea gingen de Schriften na of deze, voor hen nieuwe dingen, wel waar waren. (Hand. 17:11)
- De discipelen in Efeze lieten zich dopen. (Hand. 19:2-5)

8. Bevestigingsdoop...

- Het gaat niet om overdopen of herdopen maar om een andere doop.
- De kinderdoop is niet waardeloos maar onvoldoende, onvolledig.
- De geloofsdoop door onderdompeling past niet in de kerkorde en de verbondstheologie en wordt daarom afgewezen.
- Steeds meer leden binnen de Hervormde en Gereformeerde kerken pleiten voor een zgn. "bevestigingsdoop", een doop als getuigenis van een geestelijke vernieuwing die men meegemaakt heeft. Bij de PKN staat het op de agenda als "waterervaring"!

9. Een beslissing..

- Argumenten en tegenargumenten zullen nooit ophouden, totdat men heel eenvoudig zich wil buigen onder het gezag van Gods Woord.

- "En nu, wat aarzelt gij nog? Sta op, laat u dopen..." (Hand. 22:16)

Samenstelling: Bronek Wlochacz
december 2009